

УДК 347.7 (045)

Р. Б. Шишка,
доктор юридичних наук, професор

ЮРИДИЧНА НАУКА В ПЕРЕХРЕСТІ ОБ'ЄКТИВНОСТІ, ВИМОГ І ЗМІН

В статті йдеться про негативні явища, що склались в юридичній науці, зокрема перекося в кількості науковців та наукових робіт і їх впливі на правове регулювання суспільних відносин. Сформовано авторські оцінки та пропозиції щодо підвищення рівня та віддачі юридичної науки.

Ключові слова: наука, юридична наука, наукові роботи

Постановка проблеми та її актуальність.

Складні випробовування, що випали на долю України та її народу, – частково вина не тільки політиків, які змагаються за владу і все, що за цим стоїть, але і науки, низький аналіз процесів та наслідків, примарні гарантії безпеки, громіздка державна машина із домінуванням суб'єктивізму прийняття рішень, сумнівні експертні висновки по стратегічним для суспільства рішенням, політично вмотивовані оцінки, викривлена звичайна свідомість та правосвідомість – далеко не повний перелік негативних проявів. Так чи інакше, йдеться про необхідність повернення науці та результативним науковцям їх лідируючого місця у суспільстві, об'єктивній та виваженій оцінці їх стану та вироблені стратегії подальшого розвитку.

Як не парадоксально, в сучасній правовій науці склалась знакова чи навіть парадоксальна ситуація: в рази, а по деяких галузях – в сотні разів, зросла кількість науковців та ще більше, чи навіть лавиноподібно – кількість наукових робіт, а за висхідні положення при проведенні наукових досліджень досі приймаються постулати дореволюційних та радянських вчених. Не враховується істотна зміна суспільства, нова держава, інтеграційні глобальні процеси і загрози від них, нарешті – нові потреби.

Відповідно виникає слушно запитання: чи не змінилося нічого кардинально у економічному та соціальному чинниках, чи вони ігноруються, чи попередники були настільки далекоглядними, а їх конструкції виточеними та вивершеними, що вони стали вічними та обігнали свій час? Як контрзапитання і водночас паліатив: щодо результатів сучасних досліджень очевидно презюмується, що ці напрацювання не стільки вагомими чи переконливими, щоб бути емпіричною базою і витіснити дещо застарілі, але на відміну від більшості сучас-

них, добре та всебічно обґрунтовані та переконливі наукові положення (конструкції) попередників.

Можна погодитися, що вони покладені в основу чинного законодавства та на них започаткована професійна правосвідомість юристів і виховане не одне їх покоління, у тому числі науковців. Не дарма ці роботи посідають першість серед використовуваних наукометричних даних в більшості сучасних робіт у сфері права. Повільно зростає кількість посилок на сучасних науковців світового та європейського рівня, і не тільки перевиданих радянськими та російськими видавцями. Наразі науковці стурбовані і переймаються майбуттям юридичної науки та її напрямків, особливо у переломний для суспільства період.

Мета публікації – звернути увагу на очевидні недоліки у юридичній науці, їх негативні прояви та застерегти від намагань наслідувати в ній, без достатніх на те підстав та особистих заслуг. Об'єктом є суспільні процеси, які протікають в правничій науці, їх наслідки, а предметом – наукові дослідження, постановки наукових завдань та їх рівні, формулювання результативності досліджень.

Виклад основного матеріалу. Симптоматично, що в Україні скорочується кількість науковців з природничих наук, особливо тих, які і після захисту дисертації у подальшому займаються наукою і мають гідні уваги наукові результати. Насамперед йдеться про визнання заслуг, можливість проведення подальших досліджень і гідні людини оцінки та забезпечення, реалізацію їх положень у практику, особливо їх комерціалізацію та права на винагороду і захист порушених прав інтелектуальної власності. З останнім в Україні чимало проблем і перспективні науковці намагаються виїхати, що отримало назву «втеча мізків».

Водночас зросла кількість наукових робіт по суспільних науках, і насамперед у правознавстві, стосовно якого досі точиться спір: спочатку навколо того, наука це чи мистецтво, а потім про їх роль у суспільстві та здатність слугувати основою для злагоди у ньому. З одного боку це спричинено різким зростанням кількості юристів та наукових установ, зокрема відновою традиційних і появою нових наукових центрів, необхідністю розв'язати низку доктринальних проблем та прикладних завдань, а з другого – амбіціями, інколи безпідставними, претендентів на науковий ступінь, особливо серед державних службовців і навіть бізнесменів. Окремі із них не те що не можуть назвати ні пануючих доктрин, ні яскравих представників науки чи попередників за напрямком їх досліджень, але і опорних категорій правознавства і окремих його галузей, прочитати правильно їх, відтворити написане у авторефератах та заготовках для захисту.

Зокрема, попри зростання науковців у сфері адміністративного права та особливо у напрямку державного управління, що виділилось у самостійний науковий напрям, у арифметичній прогресії, не треба бути великим фахівцем, щоб впевнитися у розладі чи неефективності такого управління на практиці та тій кризі, яка сталася в Україні внаслідок розбалансування влади, випередження та невідповідності свідомості громади професійності і креативності влади, її здатності виконувати взяті на себе зобов'язання та утримуватися від спокуси використати її для власної пихи чи меркантилізму. Більш того, виникла загроза існуванню самої України як суверена.

Показово, що жодна із програм урядів, президентів України, політичних партій та навіть окремих політиків не були виконані. Прийняті в їх виконання тактичні заходи та їх правове забезпечення за його різновекторності стали конфліктувати між собою. Це свідчить про вагомі прорахунки у засадах позитивного регулювання розробки, забезпечення та виконання державних стратегій та ще більші недоліки прийнятих на їх виконання тактичних рішень. Завинила у тому і юридична наука: возведенням тактичних рішень у ранг стратегічних, ігноруванням реальних процесів у економіці та соціумі, видаванням бажаного за дійсне і підганянням елементів новизни під замовлений чи необхідний результат і навіть під конкретну людину. Власне це маємо наразі.

Симптоматично, що кількість публікацій із суспільних наук перевищує розумні рамки, а їх якість та результативність справедливо критикується. Значна кількість наукових заходів, особливо конференцій, вже давно вийшла за межі розумного, здебільшого закінчується нічим і нагадує радянське «ПРП» (посиділи, поговорили, розійшлися). Не те що у наукових бібліотеках, але навіть і в Національній бібліотеці України імені В. Вернадського, відсутні збірники тез по домінуючій кількості проведених конференцій. Спроба урегулювати «конференційний бум» успіхом не увінчалась. Це надає підстави сумніватись у апробації результатів досліджень на таких конференціях і робити з цього практичні висновки.

Питається: чи може бути захід науковим, якщо його тривалість програмується організаторами протягом не більше 2 годин, а серед учасників – здебільшого студенти, тексти повідомлень яких запозичені із Інтернету і на них навіть немає рекомендацій їхніх наукових керівників, чи такі рекомендації є формальними. Самі «молоді науковці» за рамки їх усного «повідомлення», чи точніше їх вербального відтворення, вийти не можуть, а пояснити зачитане чи відповісти на запитання – тим більше. Не дивно, що вони воліють займати пасивну позицію: не приходять на засідання, особливо секцій, чи відмовляються виступати на них. Таке ставлення студентів до науки, навіть попри те, що це майбутні фахівці та можливо і вчені, це ще півбіді: в плагіаторстві замічені і ректори ВНЗ, і керівники наукових установ¹. Складається враження, що частина сучасних «науковців» менше прочитала наукової літератури, аніж наплодила наукових робіт. Тільки шкода витраченого часу та паперу, і грошей на публікацію текстів та на ознайомлення із його змістом.

Тут виникла наріжна проблема оцінки стану сучасної науки, наукових амбіцій окремих науковців, рівня теоретичної підготовки, оперування науковими категоріями, рейтингу цитованості, особливо міжнародного, та знання практики. В частині проаналізованих нами дисертаційних робіт виявлено тривожну тенденцію: положення наукової новизни відірвані від тексту рукопису чи навіть зовсім не коре-

¹ Так ректору Севастопольського національного університету ядерної енергетики і промисловості М. М. Дивізінку вдалося із розділів посібника, що вийшов у світ у Ленінграді, написати наукові дослідні «статті», при тому із тими ж похибками у формулах посібника.

люється ними. Прискіплива оцінка стану законодавства, складових норм права, здатності виконувати завдання із регулювання суспільних відносин та інші функції, прогнозування можливих наслідків підмінена суб'єктивно-доктринальними конструкціями здебільшого уточнюючого спрямування.

Значна кількість робіт не містять аналізу чинного законодавства, доказів існування проблем та складнощів у правозастосуванні, недостатньо опрацьована практика, не сформовані пропозиції із вдосконалення чинного законодавства, а якщо вони і є, то не у тій формі, яка вимагається для проектів нормативних актів. У низці дисертаційних досліджень у сфері приватного права проігноровано адаптаційний напрям розвитку національного законодавства. Це незрозуміло за наявності стандартів у економічній та соціальній сферах, міжнародних актів та навіть міжнародних органів. Можна погодитися, що можуть бути певні особливості публічно-правового регулювання суспільних відносин та засобів і способів охорони публічного порядку у окремих країнах, хоча не настільки відмінні, але у приватно-правовій сфері – вони повинні бути зведені до мінімуму. Саме на цьому започатковані ідеї Цивільного кодексу ЄС та світу. При регулюванні приватних відносин у господарській сфері таких відмінностей, особливо у встановленні правового становища суб'єктів господарювання, вимог до товарів, робіт, послуг, зокрема за Кодексом аліментарус, бути не може. Навіть державне регулювання господарської діяльності взагалі та окремих галузей у стратегічному рівні співпадає, різняться лише його напрямки та засоби.

Для запобігання подальшому захисту положень новизни, які є штучними та не силогічними тексту рукописів дисертацій, вважаємо за потрібне вказувати в положеннях їх новизни сторінки, на яких вони сформульовані. Тоді можна їх перевірити не тільки на наявність, але і на відповідність чинному законодавству, потребам практики, законам силогізмів, здоровому сенсу, загальним тенденціям розвитку позитивного законодавства та наукової доктрини. Для справжнього науковця це великої проблеми не створить, а для «псевдонауковців», наукових функціонерів та незрілих науковців стане пересторогою. Від того наука тільки виграє.

Інша небезпечна тенденція у формулюванні новизни – суб'єктивізм її елементів, що проявляється у тому, що в основу корпус-теорії чи визначального положення береться доктринальна

дефініція, яка не підтверджена положеннями чинного законодавства, а інколи вона навіть є більш консервативною, ніж легальне визначення. Зокрема, в ст. 827 ЦК України виписано реально-консенсуальну конструкцію договору позички як прояв засади свободи договору (п.3 ст. 3 ЦК України) та принципу його свободи (ст. 627 ЦК України), а в літературі пропонується її реальна модель як імператив, що є намаганням вказану засаду і принцип.

Небезпека суб'єктивізму наукових положень, на наш погляд, полягає у тому, що:

1) ігноруються об'єктивні економічні та соціальні процеси, імперативи чинного законодавства та навіть зустрічається вільне відтворення його положень¹, а ще більше очевидні новітні тенденції у сфері творчої діяльності та її наслідків;

2) не враховуються світові та європейські тенденції розвитку законодавства: у частині дисертаційних досліджень відсутній аналіз міжнародного та європейського законодавства, а також роботи провідних фахівців за напрямками досліджень;

3) вони спричиняють сплеск псевдонауковості, ігнорують позитивістські положення, особливо беззаперечні конструкції, що виправдані віковою практикою, проведені у міжнародних правових актах. Важко собі уявити, що світова спільнота відмовиться від положень, що вже імплементовані у законодавствах значної кількості країн;

4) формуються суб'єктивістські конструкції, які хіба що придатні для критики обґрунтування її обтічних і етичних формулювань;

5) формується значний інформаційний масив так званого «наукового сміття», а на його основі формується псевдонаука, яка є шкідливою: наукові положення, у кращому випадку, є інтерпретацією уже відомих, при їх екстраполяції в нормотворчості, правозастосовчу практику не забезпечують регулювання відносин, а заводять їх в тупик, зокрема до некерованості та анархії; передбачають меркантильні цілі та отримання наукового ступеня як запоруки кар'єрного успіху чи самоутвердження;

6) вони далекі від світових тенденцій розвитку наукової доктрини на основі виправданих підходів та нормотворчості практики;

¹ Так досить часто при наведенні легального визначення договору у ст. 626 ЦК України натомість підкреслення у ній договору як домовленості, вказується угода.

7) здатні призвести до формування примарного правосприйняття і правової культури. Зокрема у вищих судових інстанціях нібито зібрані фахівці вищого гатунку, у тому числі консультанти, а провідні теоретики закидаються запитами щодо тлумачення положень чинного законодавства. При тому зустрічається недобросовісність: намагання догодити високопоставленому замовнику. Так, власне, сталося із зміною конституційного ладу в Україні із парламентсько-президентської на президентсько-парламентську республіку, що підтверджено рішенням Верховної Ради України від 14 лютого 2014 р.

Р. Б. Шишка

Юридическая наука на перекрестке объективности, требований и изменений

В статье обращается внимание на негативные явления, которые возникли в юридической науке, в частности перегибы в количестве научных работников и научных работ и их влиянии на правовое регулирование общественных отношений. Сформированы авторские оценки и предложения по повышению уровня и отдачи юридической науки.

Ключевые слова: наука, юридическая наука, научные работы.

R. Shyshka

Legal science at the crossroads of the objectivity, requirements and changes

The author draws attention to the negative phenomena that emerged in the legal science, in particular too large amount of scientists and scientific works and their influence on the legal regulation of social relations. In the article authorial assessments and proposals to increase the level and efficiency of legal science are formulated.

Key words: science, legal science, advanced studies.

Висновки. Тож очевидні недоліки у правничому науковому господарстві і потреба ефективних рішень із його покращення. Йдеться про неупереджене встановлення стану науки, створення загальнотеоретичних та галузевих темників досліджень та перегляду їх результатів, вибірку виправданих та реальних, встановлення інтеграційних складових як запоруки створення єдиного правового простору. Видається, що така робота могла б вестись під егідою Національної академії правових наук України та її наукових установ.